

BBN-MŰV-241: Romanika

A gregoriánus reform, az antikvitás és a művészet

2008. szeptember 22–29.: A Laterán és a pápai reprezentáció a középkorban

HERKLOTZ, Ingo: „Der Campus Lateranensis im Mittelalter”, in: *Römisches Jahrbuch für Kunstgeschichte* 22 (1985), 1–43 (a téma minden archeológiai és művészettörténeti vonatkozásához alapvető).

Ennek és a szerző más, a témával érintkező tanulmányainak aktualizált változata: HERKLOTZ, Ingo: *Gli eredi di Costantino. Il papato, il Laterano e la propaganda visiva nel XII secolo* (La corte dei papi, 6), Roma 2000.

I. A Laterán az ókorban és a korábbi középkorban.

Kiindulópont az emlékek topográfiájához és a további irodalomhoz:

ANDALORO, Maria: *La pittura medievale a Roma, 312–1431. Atlante percorsi visivi, I: Suburbio, Vaticano, Rione Monti*, Milano 2006, 191–238.

1. Pápai használatának eredete, ókeresztény emlékei.
2. Az épületegyüttes későbbi sorsa (tűzvész 1308-ban, újjáépítés V. Sixtus idején [1585–1590]); a középkori állapot rekonstrukciójának eszközei és nehézségei (Contini rekonstrukciója, 1630); a tér hangsúlya a 12. század végéig a palota északi portikusza előtt.
3. A Laterán a 8. század végén és a 9. század első felében.
  - a) A korszak jelentősége a pápaság történetében.
  - b) Művészeti vállalkozások a palotában: III. Leó tricliniuma.
  - c) A constantinusi adománylevél.

Das Constitutum Constantini (Konstantinische Schenkung), kiad. FUHRMANN, Horst (Monumenta Germaniae Historica, Fontes Iuris, 10), Hannover 1968.

d) Antik szobrok a Lateránon.

BUDDENSIEG, Tilmann: „Gregory the Great, the Destroyer of Pagan Idols. The History of a Medieval Legend Concerning the Decline of Ancient Art and Literature”, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 28 (1965), 44–65.

α) A Tövishúzó.

HECKSCHER, William S.: „Dornauszieher” (1955), in: *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*, szerk. SCHMITT, Otto és mások, München – Stuttgart 1935 skk., IV, 289–299.

SCHWEIKHART, Gunter: „Von Priapus zu Coridon. Benennungen des Dornausziehers in Mittelalter und Neuzeit” (1977), in: *Uö.: Die Kunst der Renaissance. Ausgewählte Schriften*, Köln – Weimar – Wien 2001, 87–100.

β) A Capitoliumi Farkas.

ERLER, Adalbert: *Lupa, Lex und Reiterstandbild im mittelalterlichen Rom. Eine rechtsgeschichtliche Studie* (Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann-Wolfgang-Goethe-Universität Frankfurt am Main, 10,4), Wiesbaden 1972.

A datálás körüli vitához:

CARRUBA, Anna Maria: *La Lupa capitolina. Un bronzo medievale*, Roma 2006.

LA REGINA, Adriano: „La lupa del Campidoglio è medievale la prova è nel test al carbonio”, in: *La Repubblica* 2008. VII. 9; URL: <<http://roma.repubblica.it/dettaglio/articolo/1485581>>.

γ) Marcus Aurelius lovasszobra.

FEHL, Philipp: „The Placement of the Equestrian Statue of Marcus Aurelius in the Middle Ages”, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 37 (1974), 362–367.

LACHENAL, Lucilla de: „Il grupo equestre di Marco Aurelio e il Laterano. Ricerche per una storia della fortuna del monumento dall'età medievale sino al 1538”, in: *Bollettino d'arte* ser. 6., 61 (1990), 1–52; 62/63 (1990), 1–56.

GRAMACCINI, Norberto: *Mirabilia. Das Nachleben antiker Statuen im Mittelalter*, Mainz 1996, 145–155.

δ) A bronzkolosszus.

II. A gregoriánus reform és az investitúraharc rövid története.

A témának – természetesen – áttekinthetetlenül nagy az irodalma; itt csak néhány magyarul is elérhető, bevezetőként használható címre utalok:

- SOUTHERN, Richard W.: *A nyugati társadalom és az egyház a középkorban* (1970), Budapest 1987, 118–158.
 ZIMMERMANN, Harald: *A középkori pápaság. A középkori pápák története a historiográfia tükrében* (1981), Budapest 2002, 116–151.
 CANNING, Joseph: *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450* (1996), Budapest 2002, 127–160.

III. Új vagy újonnan dokumentált jelenségek a pápai reprezentációban, jelvényhasználatban.

1. A stációk mint a pápai reprezentáció elsődleges alkalmai.
2. A városi körmenetekben használt pápai jelvények.

SCHRAMM, Percy Ernst: „Sacerdotium und Regnum im Austausch ihrer Vorrechte: »imitatio imperii« und »imitatio sacerdotii«. Eine geschichtliche Skizze zur Beleuchtung des »Dictatus papae« Gregors VII.” (1947), in: Uő.: *Kaiser, Könige und Päpste. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters*, IV,1, Stuttgart 1970, 57–102.

PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: *Le chiavi e la Tiara. Immagini e simboli del papato medievale* (Le corte dei papi, 3), Roma 1998.

- a) A fehér ló.
  - b) A vörös köpeny.
  - c) A phrygium/regnum/tiara.
3. A körmenetről való visszaérkezés szertartásai.
    - a) A porfír rota a palota portikuszában.
    - b) Kitérő: a porfír a középkorban, különösen Rómában.

DEÉR, Josef [József]: *The Dynastic Porphyry Tombs of the Norman Period in Sicily*, Cambridge (Mass.) 1959, különösen: 117–165.

- α) Lelőhelye; ókori használata; a középkorban csak spoliumpént volt elérhető; a porfír mint császári anyag.
- β) Pápai síremlékek II. Incétől (†1143) kezdve.
- γ) A porfír és a pápa elkülönülése a hívőktől a karoling korban: porfír trónus III. Leó tricliniumában; I. Paschalis és a Sta Prassede átépítése.
- δ) Pápai trónusok a 12. században: II. Calixtus trónusa a Sta Maria in Cosmedinben; trónusként használt antik arnyékszék a San Silvestro bejáratánál.

GANDOLFO, FRANCESCO: „Reimpiego di sculture antiche nei troni papali del 12 secolo”, in: *Atti della Pontificia Accademia romana di archeologia, Rendiconti* 47 (1974/75), 203–218.

MACCARONE, Michele: „Die Cathedra Sancti Petri im Hochmittelalter. Vom Symbol des päpstlichen Amtes zum Kultobjekt”, in: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 75 (1980), 171–205; 76 (1981), 137–172.

STROLL, Mary: *Symbols as Power. The Papacy Following the Investiture Contest* (Brill's Studies in Intellectual History, 24), Leiden 1991, 11–15.

- d) Porfír tárcsák Rómában. Rota a vatikáni bazilikában.

ANDRIEU, Michel: „La rota porphyretica de la basilique Vaticane”, in: *Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'École française de Rome* 66 (1954), 189–218; URL:

<http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/mefr_0223-4874_1954_num_66_1_8532>

- c) A porfír a bizánci császári ceremóniáléban. Porfír rota a konstantinápolyi Chalké előtt.
- d) A porfír a római liturgikus terek padlóján: a San Clemente példája.

GLASS, Dorothy: „Papal Patronage in the Early Twelfth Century: Notes on the Iconography of Cosmatesque Pavements”, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 32 (1969), 386–390.

LLOYD, Joan Barclay: *The Medieval Church and Canonry of S. Clemente in Rome* (San Clemente Miscellany, 3), Rome 1989.

CLAUSSEN, Peter Cornelius: „Renovatio Romae. Erneuerungsphasen römischer Architektur im 11. und 12. Jahrhundert”, in: *Rom im hohen Mittelalter. Studien zu den Romvorstellungen und zur Rompolitik vom 10. bis zum 12. Jahrhundert*. Reinhard Elze zur Vollendung seines siebzigsten Lebensjahres gewidmet, szerk. SCHIMMELPFENNIG, Bernhard – SCHMUGGE, Ludwig, Sigmaringen 1992, 87–125.

DE BLAAUW, Sible: *Cultus et decor. Liturgia e architettura nella Roma tardoantica e medievale*, 2 kötet, Città del Vaticano 1994.

IV. A Lateránon elhelyezett antik szobrok a 11–12. században.

Ld. a fentebb, az I.3.d. pontnál megadott irodalmat.

1. Jogi aspektusok.

- a) A Capitoliumi Farkas: elhelyezése a palota portikuszában, kézmosó kútként, a Vespasianus-kori bronz törvénytábla mellett (Magister Gregorius).
- b) Kitérő: a *Mirabilia*-irodalom (a *Mirabilia urbis Romae*, a *Graphia aurea urbis Romae* és Magister Gregorius *De mirabilibus urbis Romae* című műve).

szövegkiadások:

Codice topografico della città di Roma, III., kiad. VALENTINI, Roberto – ZUCCHETTI, Giuseppe, Roma 1946.

WEISSTHANNER, Alois: „Mittelalterliche Rompilgerführer. Zur Überlieferung der *Mirabilia* und *Indulgentiae urbis Romae*”, in: *Archivalische Zeitschrift* 49 (1954), 39–64.

irodalom:

SCHRAMM, Percy Ernst: *Kaiser, Rom und Renovatio. Studien und Texte zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des Karolingischen Reiches bis zur Investiturstreit* (Studien der Bibliothek Warburg, 1), Leipzig – Berlin 1929.

DEMUS-QUATEMBER, Margaretha: „Zur Weltwunderliste des Pseudo-Beda und ihren Beziehungen zu Rom”, in: *Römische historische Mitteilungen* 12 (1970), 67–92.

BLOCH, Herbert: „Der Autor der »*Graphia aurea urbis Romae*«”, in: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 40 (1984), 55–175.

KINNEY, Dale: „*Mirabilia urbis Romae*”, in: *The Classics in the Middle Ages*, szerk. BERNARDO, Aldo S. – LEVIN, Saul, Binghampton 1990, 207–221.

NARDELLA, Cristina: „L’antiquaria romana dal »*Liber Pontificalis*« ai »*Mirabilia urbis Romae*«”, in: *Roma antica nel medioevo. Mito, rappresentazioni, sopravvivenze nella »Respublica christiana« dei secoli IX–XIII*, Milano 2001, 423–447.

SOMMERLECHNER, Andrea: „*Mirabilia*, *Munitiones*, *Fragmenta* – Rome’s Ancient Monuments in Medieval Historiography”, in: *Pope, Church and City. Essays in Honour of Brenda M. Bolton*, szerk. ANDREWS, Frances – EGGER, Christoph – ROUSSEAU, Constance M., Leiden 2004, 223–244.

c) Marcus Aurelius lovasszobra.

- α) *Mirabilia*: elutasítja a Constantinusszal való azonosítást; Marcus nevű ifjú hős a köztársaság-korból.
- β) *Graphia*: ezt az értelmezést veszi át, a republikánus él tompításával.
- γ) M. Gregorius: számos értelmezést közöl, a pápai és a városi érdekek közötti, a lovasszobor értelmezésében artikulálódó ellentétet a szobor történetére vetíti ki.

2. Vallási aspektusok: a szobrok oszlopokon való elhelyezése, az oszlopon való elhelyezés mint a bálványként való meghatározás kritériuma.

- a) A Marcus Aurelius eredeti talapzata.
- b) A Tövishúzó: elhelyezése; ikonográfiai meghatározása; utóélete Európában.
- c) A bronzkolosszus.
  - α) Értelmezése Solként (*Graphia* és Gregorius) és Roma allegóriájaként (Gregorius)
  - β) Szoláris allegóriák a pápaság reprezentációjában; a *Liber Ystoriarum Romanorum*.

NILGEN, Ursula: „Roma e le antichità nelle raffigurazioni medievali”, in: *Roma antica nel medioevo. Mito, rappresentazioni, sopravvivenze nella »Respublica christiana« dei secoli IX–XIII*, Milano 2001, 449–466.

V. Összegzés: a 11–12. századi római antikvitás-recepció ambivalens jellege.

1. A „birodalmi hagyomány” mozzanatainak (pogány – constantinusi - bizánci) integrációja vs. differenciálás az antik római hagyományban (birodalmi – köztársasági).
2. „*Interpretatio christiana*” vs. a pápai reprezentáció pogány eredetű elemeinek demonstratív felmutatása.